

8.- COL·LABORACIONS.

La història de la farmàcia a Catalunya

És interessant per a tots conèixer a grans trets quin es l'estat de la nostra història en l'actualitat, malgrat que la perspectiva mereixeria un estudi més profund. Un d'els projectes de la nostra Societat és tractar aquest punt, bé d'una manera, bé de l'altra. En aquesta ocasió creiem necessari oferir un flash de caràcter general.

Durant els últims anys han estat defensades algunes tesis doctorals, que sumades a altres treballs de recerca ens permeten establir una sèrie de camps en els que es van obtenint bons resultats, resultats als quals no en són aliens membres de la nostra Societat, que, amb mes o menys dificultats i amb caràcter primordialment independent, van fent aportacions importants.

Així, pel que fa a Manresa, el Dr. Cornet, després dels estudis sobre la publicitat farmacèutica a Manresa està treballant intensament en els Arxius de la ciutat seguint unes línies genealògiques dels apotecaris i farmacèutics manresans, la qual cosa ja ha donat magnífics fruits que per la seva extraordinària riquesa, signifiquen una aportació molt important a la nostra història, ja que cobreix tots els aspectes de les farmàcies manresanes. Si parlem dels apotecaris de Solsona, obligadament s'ha d'esmentar a Carles Babiano, que ha estat fent i continua la recerca sobre el llinatge de la família dels apotecaris Pallarès, al marge d'altres activitats relacionades amb la iconografia dels Sants Curadors. En aquesta última línia, hem d'apuntar el Dr. Josep Ma. Massons, altre soci, que actualment està treballant intensament en la recerca del llinatge dels apotecaris Rabassa, tema en el que fa anys dedica els seus esforços. Hem de senyalar però l'interval en el que ha fet estudis referents a la Medicina i a la Farmàcia Militars. En una línia general Ramon Jordi treballa en una onomàstica dels apotecaris catalans procedint a un treball d'autorevisió i compilació. Per altra part, en el camp de la numismàtica i filatèlia hem d'esmentar a Jaume Casas que ha continuat dintre de la seva especialització i que en l'actualitat ha deixat llesta la informatització del fitxer de numismàtica sanitària, i a Xavier Sorni, el qual ha fet interessants aportacions sobre els apotecaris medievals, com es pot comprovar en aquest butlletí.

Dintre del camp de la ceràmica farmacèutica, no podem deixar de cantó les aportacions del Dr. Josep Santanach, iniciades l'any 1982 i finalitzades el 1988, qui en el Butlletí Informatiu de Ceràmica ha publicat una sèrie de 12 articles, els més seriosos sobre Farmàcies antigues de Catalunya que coneixem, i d'els que s'ha de dir que són una mostra palesa de la solvència dels membres de l'Associació que edita l'esmentat butlletí, entre els que esmentem al Dr. Josep Ma. Rovira Anglada, del qui hem de recordar que en 1971 ja publicà a "Coleccionismo y Filatelia" "Los Tarros de Farmacia", en els números 62 i 63, soci, que, freqüentment, és consultat pels estudiosos estrangers sobre qüestions referents a ceràmica catalana. Altres avenços importants s'han en el camp de les abreviatures farmacèutiques, mèdiques i d'identificació de productes medicinals, com és el cas de la ja esmentada Dra. Montserrat Duch, que s'especialitza en un difícil i dur camp poc treballat pels historiadors. En aquest prometedor camp es troba, encara que en una altra vessant Eusebi Carreras dedicat a la forma magistral del XIX i a les seves relacions amb formularis, farmacopees i textos d'autors antics, tema el de les farmacopees, que en el cas especial de la Valenciana, segueix sent motiu d'estudi per part de Pere Vernia.

Obligadament, s'han tingut de deixar de banda per raons d'espai altres activitats, publicacions, crítiques de llibres etc., per oferir una visió més àmplia del que amb caràcter independent s'està fent en el camp de la nostra història, però també creiem que el tema és prou suggestiu perquè les notícies recollides per alguns dels nostres socis les coneguem tots.

Carles Babiano- J. Casas.- Ramon Cornet- Ramon Jordi- J.Ma. Rovira- M. Modig. (Dr.Ph).

Las obras clásicas de la Farmacia desde el punto de vista actual:

LEMERY: PHARMACOPEE UNIVERSELLE (1ª EDICION, 1697, impresa por Laurent d'Houry, París).

E. Carreras.

Nicolás Lemery (1), que en 1675 había ya adquirido una gran reputación por la publicación de su CURSO DE QUIMICA, dió a luz en 1697 su FARMACOPEA UNIVERSAL (2)

y su DICCIONARIO UNIVERSAL DE DROGAS SIMPLES. Estas dos obras junto con la primera, abrazan toda la extensión de los conocimientos farmacéuticos de la época.

La FARMACOPEA UNIVERSAL, es una obra voluminosa en correspondencia con su ambicioso título. Consta de 1092 páginas de texto más las correspondientes al prefacio y al índice alfabético. Es en el prefacio donde Lemery demuestra tener ideas que sobrepasan los conocimientos de su época, especialmente en lo que hace referencia a la polifarmacia de fantasía, haciendo una acendrada defensa de los medicamentos simples si bien después, en el desarrollo del texto, la mayoría de medicamentos consignados son complejos.

Dice Lemery, que los primeros en utilizar la medicina, sólo prescribían drogas simples, hecho que pudieron todavía comprobar los españoles cuando descubrieron América pero que más tarde, y en un intento de enriquecer y perfeccionar el Arte, los antiguos médicos encontraron conveniente mezclar diversos medicamentos en una misma composición al objeto de conservarlos para poder disponer de ellos en cualquier época del año. Lo mismo hicieron sus sucesores multiplicando así el número de variantes en las composiciones hasta el infinito de forma tal que, en el siglo XVII, las principales ciudades disponían de su farmacopea particular, con composiciones diferenciadas algunas de las cuales no resistían ni el más ligero análisis puesto que, según Lemery, muchas habían sido formuladas por personas que no habían trabajado ni siquiera conocido nunca lo que era realmente la Farmacia.

Se olvida, afirma Lemery, que algunos remedios como el Opio, la Quinina, la Ipecacuana, el Ruibarbo o la Jalapa actúan con mucha mayor eficacia cuando se administran solos que no combinados. Igualmente acusa a los diversos autores de reverenciar excesivamente los textos antiguos (3) de forma que los errores allí existentes no se corrigen y si se hace, solamente es en lo anecdótico y no en lo fundamental (4).

Denuncia también, que por el desconocimiento general que de la química se tiene (5), las formulaciones destruyen las cualidades más notorias de los medicamentos básicos reteniendo solamente de las enseñanzas de los antiguos lo más grosero e intrascendente.

En los Dispensatorios, las composiciones son tan complejas y con tanta cantidad de componentes inútiles que ello sólo basta para, en el mejor de los casos, disminuir la acción de los medicamentos esenciales.

Ante esta situación el propósito de Lemery es el de analizar los medicamentos existentes en los diferentes textos al objeto de normalizarlos guardando de ellos solamente los componentes imprescindibles y dando métodos estrictos de elaboración. Dado que considera no solamente la medicación utilizada en Francia sino también la vigente en las diversas partes de Europa, la farmacopea de Lemery pretende, tal como su título indica, ser una norma para todos, una farmacopea universal donde el razonamiento prevalezca sobre la tradición.

Lemery, demuestra tener una visión muy amplia de la Materia Farmacéutica. Dice que abarca a todos los cuerpos sublunares y que no le basta todo lo inmediato que se encuentra en el aire, sobre la tierra o en el mar sino que llega hasta los abismos para escoger cualquier producto que pueda ser conveniente. Por otra parte y por sus conocimientos de química, afirma que la farmacia debe atomizar los medicamentos mixtos, descubrir sus principios y cualidades, separar lo puro de lo impuro y unir lo necesario para obtener composiciones maravillosas.

En cuanto a la forma de ejercer la profesión farmacéutica, Lemery siente vergüenza de muchos de sus colegas. Dice, que para ser farmacéutico no basta con tener dinero suficiente para comprar o alquilar un "privilegio" ni un ayudante que sepa como preparar los medicamentos más comunes. En cualquier parte, sigue el autor, se puede observar de

cerca a los que ejercen mal la farmacia. Todo es peligroso, la ignorancia, la mala fe, la avaricia, la falta de orden, las malas técnicas al operar, la falta de escrúpulos al no renovar las preparaciones como conservas, jugos, aguas destiladas a su debido tiempo. La farmacia, sigue, es de interés trascendente para todo el mundo ya que la sociedad debe fiarse de los boticarios cuando éstos elaboran los medicamentos prescritos por los médicos y sin embargo afirma, existen algunos que no han leído nunca un libro sobre Farmacia y que se limitan, trabajando con productos de baja calidad, a dar sus composiciones a un precio más bajo que los demás y lo más lamentable es que se pueda confundir los que así actúan con los buenos profesionales.

Hacer un buen boticario es empresa ardua y no sólo por las enseñanzas técnicas que precisa sino porque debe ser persona prudente, de buenas costumbres, moderado en las pasiones, temeroso de Dios, trabajador, conocedor de la lengua latina, moderadamente rico para poder hacer frente a los gastos que la adquisición de las mejores drogas exige. Debe aprender, durante tres o cuatro años, bajo la dirección de un buen maestro después de lo cual es bueno que viaje y que practique en distintas ciudades al objeto de conocer las distintas formas de operar.

Debe abstenerse de adquirir las drogas y composiciones que venden los especieros y debe preparar por sí mismo todos los medicamentos compuestos que dispense, única forma de estar seguro de su bondad.

No debe ser presuntuoso al objeto de no sobrepasar los límites que su posición le permite y su subordinación al médico limitada a la mejoría del enfermo, objetivo común al que ambas profesiones aspiran (6).

Todo esta doctrina en su conjunto, continúa siendo vigente en nuestros días, tres siglos después de que Lemery la plasmara, lo que demuestra una vez más que ética y filosofía básica poco varían con el transcurso de los años al igual que desgraciadamente la existencia de unas - por suerte hoy - minorías que, con su mala praxis, comprometen el buen hacer de los buenos profesionales en detrimento de la estima y confianza que la sociedad debiera tener para la Farmacia.

(1.- (1645-1715) Nació en Roma, estudió farmacia en Ruán y química en París. En 1672 se estableció en París y dió lecciones públicas. Se doctoró por la universidad de Caen e ingresó en la Academia de Ciencias en 1699.

(2.- En 1726 y 1743 se publicaron otras ediciones.

(3.- Lo mismo venía a decir R. Folch al comentar la primera edición de la "Officina Medicamentorum" valenciana: " las fórmulas, en general son polifármacas, pero de una polifarmacia muy acentuada, admitiendo aquellas que fueron clásicas entre los autores que precedieron, fueran griegos, árabes u occidentales; también inserta otras cuyo origen o modificación se halla en el mismo Colegio, y que distinguía con el nombre de "Magistrales". Citado por J.M. Suñé en Introducción y Comentarios a la edición Facsímil de la Officina Medicamentorum . Cátedra de Historia de la Farmacia y Legislación farmacéutica. Universidad de Barcelona, 1973.

(4.- Posición posiblemente compartida por otros autores ya que un siglo más tarde, Sydenham pudo escribir que, el haber mantenido una posición crítica frente a ignorantes y perezosos constituyó una contribución muy importante al desarrollo de la medicina. Ver: Thomas Sydenham: Oevres de medecine pratique. Montpellier, 1816.

(5.-No fué hasta a principios del siglo XVII, cuando Johannes Hartmann en Marburg, introdujo el estudio de la química en la Universidad. Ver: Bruce T. Moran: Chemical pharmacy enters the university. Johannes Hartmann and the Didactic care of Chymiatría in the early 17th century. American Institute of the History of Pharmacy, MADISON, 1991.

(6.-Algo semejante afirmaba en España, pocos años más tarde, Juan de la Torre en su libro: Espejo de la Philosophia y compendio de toda la medicina teórica y práctica (Pamplona, 1715) cuando refiriéndose a los boticarios, escribía: "Conozcan pues los boticarios que solo han de ser amigos de los médicos para obrar bien, no por regalos...y pues los boticarios no comen del trabajo del médico, conozcan también los médicos que el boticario no les debe dar las medicinas de valde para el gasto de su familia porque le envian recetas...

Notes retrospectives de caràcter sanitari en el canvi dels segles XVIII/XIX.-(1768-1827). (x)

R. Jordi

En d'altres ocasions ja hem tractat dels controls establerts sobre els medicaments i els aliments i d'aspectes relatius a la higiene (1). En la comunicació presentada el juny de 1975 en el II Congrés Internacional d'Història de la Medicina Catalana tractarem del control d'alguns aliments en mal estat: tonyina, farines, vi, grans, xocolata i dels procediments usats per a la seva identificació i coneixement de les causes.

Citàvem l'episodi que s'havia produït el 14 de gener de 1768 referent a unes farines i a un pa en males condicions (2).

L' 11 de maig del mateix any s'havien registrat algunes morts. El Dr. **Antoni Gimbernat**, gendre de **Carles Grassot**, diputat, havia de complir l'acord de l'Ajuntament que es fes "una exacta anatomia" en presència dels metges i cirurgians de Sanitat i de l'Hospital General.

El 13 de maig es demanava el dictamen de l'estudi (3). El dictamen era firmat pels metges **Bonaventura Milans** (4), **Carles Rossell** (5), **Gerònim Salvà** (6), i **Pau Balmàs** (7), i s'hi deia que tres malalts que havien estat visitats, i que havien mort, patien de "calentura maligna petequial, vulgo tabardillo pintado" i que efectuada l'autòpsia s'apreciava una erisipela a l'estómac.

Per la seva part, **Antoni de Gimbernat** (8) i **Francesc Puig** (9) presentaven el seu dictamen el 16 de maig, en el qual es fa una descripció anatòmica sense dictamen de malaltia.

El dia 18 de març de 1771 el Municipi acordava que calia atendre la petició de les persones que reclamaven el seu salari per dedicar-se, per acord de la Junta de Sanitat, a la destrucció, per cremació, d'unes 4126 quarteres de blat que, procedent de Gènova, havia transportat un napolità, el capità **Ascani Longobardo**, amb una pollacra que pertanyia a un tal **Francesc Ponti** (10).

El blat havia estat emmagatzemat del 27 de setembre al 25 de novembre de 1765, data en què acabava la cremació que produïa unes despeses de vigilància de 131 L. 6 sous. D'altra part, es pagava la quantitat de 9 L. 12 s. a repartir entre el Dr. **Bonaventura Milans**, el fill del Dr. **Joan Esteva i Escardó** (11), o **Steva**, en **Rafel Esteva i Mas** a qui havia succeït en el seu càrrec municipal (12) **Maria Teresa Llauder**, vídua del Dr. **Josep Fornés** (13), i **Mònica Bertran**, vídua del Dr. **Carles Rossell** (14), quantitat corresponent al salari dels metges per la visura de la cremació del blat i per l'informe corresponent.

El 27 de setembre de 1771, es té la notícia que els metges de Sanitat havien donat compte al mostassaf, **Caetano Felix de Molina**, el dia 17, de la mala qualitat del pa que es venia en els forns del carrer de l'Hospital i de la Boqueria, per la qual cosa el que calia

fer era, segons indicació del **Baró de Serrahí**, complir el que deien els Edictes que s'havien promulgat (15).

Durant l'any 1772, encara que datat el 10 d'abril de 1772, es registra que **Rafael Steva i Pau Balmas** demanaven que el Municipi habilités alguns metges per tal que fessin les visites "de tacto" (16) a les tripulacions dels vaixells que arribaven al port de Barcelona. Però l'Ajuntament, en contestació a l'escrit de 2 d'abril, no ho acceptava perquè considerava que podien atendre els malalts de la ciutat que els necessitessin. Tot i així, nomenava **Lluís Prats Soler** (17), metge de l'exèrcit en l'última guerra de Portugal (18), per fer les visites als malalts quan els sollicitants no poguessin fer-les (19).

Tota la qüestió havia vingut perquè els metges **Steva i Balmas**, consideraven que el fet d'haver estat nomenats metges de Sanitat els havia donat un prestigi que feia que tinguessin la confiança dels ciutadans, però que, havent d'atendre les visites de sanitat, els malalts havien d'esperar-se 2 o 3 hores, temps que dedicaven a la visita de les embarcacions ja que havien estat nomenats per "la particular de las embarcaciones" (20).

Una altra qüestió en la qual intervenen ambdós metges és la del 6 de febrer de 1773, quan es registra l'aparició d'"una sarna que esta muy apoderada del ganado de lana destinado al abasto". Els metges dictaminaven que aquesta sarna era molt diferent de la que afectava les persones i que la que afectava aquestes "callaba por el frio" (21) la qual cosa motivava que els manescals **Ignaci Olivo, Pablo Xixivell i Ignasi Ramon Olivo** intervinguessin en la qüestió, afirmant que si bé la malaltia havia passat a la sang, el cert era que el bestiar era comestible, criteri que era rebut per els metges que mantenien el contrari (22). Tot això conduïa a fer que l'Ajuntament considerés que no es matessin més animals sarnosos per al consum de les persones.

El 26 de febrer de 1777, la mort del cirurgià **Carles Grassot i Bellsoley** (23), sogre d'**Antoni de Gimbernat i Arbós**, obligava l'Ajuntament a nomenar cirurgià de Sanitat metge numerari Antoni de Gimbernat i **Gabriel Marsal supernumerari**, per substituir les absències de **Francesc Puig** (24), plaça que també havien sol·licitat **Josep Torner** (25), **Nicolau Anglada, Ramon Depaus** -o Depans- (26) i **Pau Vilaró** (27).

Motivat per una denúncia feta a l'Ajuntament per **Josep Voltó**, sagristà de la Capella de Nostra Senyora de l'Ajuda, ja que **Joan Maymó**, fabricant de sabó "de losa o de piedra", del carrer de "las Beatas de Santa Catalina", tirava les aigües en un claveguerot que comunicava amb els generals del carreró, es feia esment que les olors eren la causa de grans perjudicis per als habitants i que "hacian volver negra la plata, oro y cobre". **Rafael Steva i Pau Balmas** els dies 15 i 23 de juliol evacuaven un informe en el qual manifestaven que si bé no s'havien enregistrat malalties degudes als vapors, era convenient que **Joan Maymó** construís una claveguera per tal d'evitar incomoditats al públic (28).

Atès que **Antoni de Gimbernat** deixava vacant la seva plaça de cirurgià, ja que havia de traslladar-se a la Cort, el 3 de novembre de 1779, per acord de l'Ajuntament, i com a resultat de les peticions que havia tingut per substituir-lo, eren nomenats supernumeraris els cirurgians **Gabriel Marsal, Josep Torner i Pau Vilaró** (29).

Per notícia de 17 d'agost de 1780 sabem que el **Marquès de Ciutadilla** (30) havia dirigit un escrit a l'Ajuntament per explicar que a la ciutat de Barcelona li feia falta un hort botànic on es cultivessin les plantes medicinals necessàries per a la salut dels seus individus i on es poguessin donar gratuïtament als pobres que les necessitessin. Per tant, ell estava disposat a dotar-lo amb els corresponents rèdits per tal que el públic tingués un record de la seva persona. Deia el Marquès que ell hauria portat a terme fer l'hort, però que no ho havia fet perquè no se li havia porporcionat terreny, afirmant que el millor lloc,

segons ell, eren els horts de Sant Pau, però sembla ser que sobre el lloc esmentat s'havia establert un plet (31).

De totes maneres, d'aquesta qüestió se'n parla novament els dies 13 i 22 de març de 1782, i novembre de 1783, d'una manera favorable, ja que el 14 de juny de 1784, amb data del 12, el **Baró de Serrahí**, per ordre del "Real Acuerdo", comminava l'Ajuntament, en compliment d'una ordre de 23 de març, perquè subsistís la cessió feta pel **Marquès de Ciutadilla** al Reial Col·legi de Cirurgia d'un terreny destinat a Jardí Botànic (32).

Arribant a 1789, trobem que **Vicenç Grasset** (33) demanava la substitució de **Lluís Prats**, qui substituïa en propietat la plaça de metge de Sanitat **de Pau Balmas** el dia 27 de febrer. El dia 3 d'abril era nomenat metge supernumerari de Sanitat vist el seu comportament durant les quarantenes i en l'atenció dispensada als soldats malalts d'epidèmia a Urgell el 1785. De totes maneres, **Vicenç Grasset**, el 13 de juny de 1785, sol·licitada la plaça de metge de la Junta de Sanitat en propietat, li era concedida (34). **Llorenç Grasset** (35), el seu germa petit, sol·licitava que, en cas que a Vicenç se li concedís el que demanava, a ell se li atorgués el lloc de supernumerari, plaça que li fou adjudicada (36).

El 18 de març de 1798, la "Real Junta de Sanidad" manifestava que calia vigilar molt que els grans i altres comestibles que vinguessin per mar i estiguessin en mal estat, es dediquessin als casos en què de cap manera es pogués perjudicar la salut pública, per la qual cosa s'enviava un pregó per a donar-lo a conèixer a tots els pobles del Principat (37).

El dia 14 de setembre, obtenim la notícia d'un comerciant, "**Cristobal Gironella e Hijos**", que en un recurs, es queixa perquè se li havien embargat unes faves que foren portades al llatzaret i demanava que li fossin retornades. La Junta de Sanitat informava a la Junta Superior de l'abús que significava no assabentar els comerciants que el que es feia era per tal de beneficiar la Salut Pública. No obstant això, es deia que en el moment de desembarcar les faves ja es veia que moltes estaven en males condicions i queda palès que, malgrat que el comerciant deia que eren de bona qualitat, feta una selecció, les faves que eren bones només ho eren per a les cavalleries. La Junta no s'havia assabentat que el comerciant les volgués vendre, però, quan el mal olor que desprenien les faves emmagatzemades motivà que els metges de Sanitat "hallaran la fermentación y corrupción que sin duda los haría perniciosos para el uso de los racionales pudiendose permitir con las debidas precauciones para el uso de las Bestias", resultà que el comerciant no va complir res del que la Junta esperava, i no solament va barrejar faves bones amb dolentes sinó que les va vendre a 9 traficants revenedors que se les emportaren sense coneixement de la Junta.

Continua la notícia dient-nos que el gènere es va cremar sense carregar les despeses a l'infractor "como antes". Per aquest motiu la Junta es manifesta dient que quan el comerciant reclama les despeses ocasionades, aquestes eren escasses ja que només se li havia carregat el transport, atès que la Diputació tenia molt present les "Reales Ordenanzas" que determinaven que les Juntes i els tribunals subalterns tenien absoluta i privativa jurisdicció i cura per impedir el tràfic de gèneres sospitosos per a la salut pública i, coneixent bé que abans s'enterraven o es cremaven a costa dels infractors, es podia deduir que "desde que se permite hacer el uso que se puede con intervencion y seguridad de esta Junta es bien al contrario de lo que suponen los recurrentes" ja que "todo lo que sacaba el propietario era en beneficio suyo, cuando antes se le añadian los gastos de la quema sin beneficio alguno". La frase és prou significativa (38).

Si aquest fet es dóna a Barcelona, també tenien notícia a Sanitat, amb data del 13 d'octubre de 1798, i per l'ajuntament de Vilanova i la Geltrú, que un individu, **Joan Soler** havia descarregat 9 bótes de tonyina en males condicions i que quan els perits havien determinat que era viciosa i perniciosa per a la salut pública, havia estat embarga-

da i que, malgrat que **Soler** demanava la seva devolució, la Junta considerava que la tonyina havia de ser enterrada o cremada, prenent les precaucions degudes (39). El dia 5 de desembre, a un comerciant, **Josef Theasdale**, li són trobades faves de mala qualitat (40).

El dia 14 de desembre de 1798, es té notícia que hi ha sol·licitants al càrrec de protomenescal del Principat. Entre ells ho sol·licita una dona anomenada **Vicenta Sancerni** (41).

El 29 de gener de 1799, la Junta de Sanitat havia rebut una comunicació que donava compte d'una reclamació de "**Bonaventura Gassó i Cia**", comerciant. Aquest manifestava que havia venut, a Palafrugell, una partida de 350 quintars de bacallà que en el moment de desembarcar-lo, a judici dels perits, estava en bones condicions. Però com que a Palafrugell consideraren aquest bacallà viciat, es demanava a la Junta que els perits anessin a Palafrugell a fer un reconeixement. Fet aquest reconeixement, per notícia del 14 de febrer de 1799, sabem que 40 dels 350 quintars estaven en males condicions. Per tant, s'ordenava que fossin o bé cremats o bé que es venguessin als pescadors perquè els fessin servir d'esquer (42).

A Lloret de Mar, el 22 de febrer, en la casa de dos particulars, s'havia trobat bacallà en males condicions procedent de Calonge, i se'ls amenaçava que, en cas de no deixar fer l'embarquement, se'ls aplicaria una multa de 25 £. Dies després, quan acudiren els metges de Sanitat a visurar-lo, va resultar que la quantitat gran de bacallà havia desaparegut, i que aquesta es va trobar a casa del traginer **Joan Vilar**, on s'observà que tot el bacallà estava fet malbé. Atès que el bacallà no era de Lloret de Mar, es disposà que les autoritats li seguissin la pista per evitar perjudicis a la salut pública (43).

Pel 12 de març del 1799, la Diputació de Tortosa comunicava a la "Real Junta de Sanidad" que en diverses cases i magatzems s'havien trobat blats en males condicions, blats que, inspeccionats pels inspectors i pels metges, només servien per a aliment dels animals, i quedava per veure i experimentar la qualitat d'alguns. Mentrestant, però, es considerava que a Tortosa es continuessin els expedients.

També hi havia un recurs de dos particulars, **Cordova** i **Pasonau**, en què reclamaven que se'ls retornés el blat que se'ls havia confiscat, però com que el blat havia entrat a Tortosa sense permís i sense notícia de la Diputació, el 19 d'abril era desatès el recurs dels esmentats particulars (44).

Des de 1797 penjava una qüestió una mica fosca referida a una farina de mala qualitat. La qüestió es coneix quan la "Real Junta Superior de Sanidad" enviava, en data de 30 de març de 1799, a la Real Junta de Sanitat un memorial del Regidor Degà de Sant Feliu de Guíxols amb la còpia de "dos representaciones que podían haverse extraviado" sobre la intervenció de 60 sacs de farina que aquell havia interceptat per la seva mala qualitat.

L'Ajuntament de Sant Feliu havia estat sancionat per l'alcalde major de Girona a pagar costes pels danys i perjudicis causats al confiscat, però el 26 de setembre hom havia dictaminat que la sanció no era pertinent.

Sembla que la sanció a l'Ajuntament de Sant Feliu venia perquè el 9 d'agost els perjudicats per la confiscació, recolzant-se en un ban del 3 d'agost referit a l'aprofitament de les farines, l'Ajuntament havia confiscat el pa que s'havia fet amb la farina, l'havia portat a la casa capitular, i el Regidor Degà l'havia distribuït entre els pobres i havia sancionat el forner amb 230 rals.

Quan els reclamants preguntaren a l'alcalde i aquest els digué que el pa era bo, aquells argumentaren que si el pa era bo el que s'havia de fer era tornar els 30 rals al forner, la Junta considerava que s'havia d'escoltar l'Ajuntament de Sant Feliu, però que també

aquest havia d'explicar per què no havia respectat el ban sobre l'aprofitament de les farines a fi i efecte que la fiscalia opinés sobre la qüestió.

El memorial reconeix que, si bé el Regidor Degà de Sant Feliu havia enviat un memorial, també era cert que els propietaris de la farina havien comès irregularitats, i també que l'Ajuntament de Sant Feliu deia que la pèrdua de l'expedient era atribuïda a la "ocultación por los medios poderosos que suponen de los interesados, y que por tanto al ser la cosa delicada convenia que Sanidad diera un informe cabal a la Junta Superior" i es deia també després que "el expediente de las diligencias practicadas por el ayuntamiento estuvo extraviado en la secretaria por trasapelación Involuntaria que sufrió", ja que s'havia col·locat "en otra cuestion de harina sucedido en Castellon de Ampurias, lo cual no era extraño en una oficina tan vasta".

Curiosament, la Junta dóna compte en el seu Memorial que el 30 de setembre de 1797 sol·licitava informació a l'Ajuntament de Girona i que ni aquest ni els propietaris de la farina digueren res. Dos recordatoris més seguiren per part de la Junta, un el 7 de febrer i l'altre el 3 de març de 1798, per la qual cosa es diu que sembla que eren infundades les queixes de l'Ajuntament de Girona, i també que "dicho comportamiento extraño cuando nada malo habia en la detencion que pondera haber sufrido el expediente" i que, en última instància, el culpable fóra l'Ajuntament de Girona per no haver-se interessat durant tot el temps que "ha demorado el Alcalde de Gerona el citado informe".

La Junta, per tant, reconeixia que eren justes les despeses reclamades per l'Ajuntament per a la formació de l'expedient que, precedides d'una taxació, havien de pagar els propietaris de la farina, i quedava pendent de saber per què l'Ajuntament de Sant Feliu havia sancionat el forner, després de la publicació del ban (45).

Quan la Diputació de Cadaqués el 26 d'abril de 1799 comunica a Sanitat que, infundadament, s'han atribuït "estragos" a unes farines, i que la Diputació havia promulgat uns edictes, la "Real Junta de Sanitat" manifesta que la vigilància de la salut pública li corresponia a ella i que era ella la que havia de prendre les mesures necessàries (46).

Després que el dia 29 d'abril l'Ajuntament d'Arenys de Mar notifiqués a la Junta de Sanitat que s'havien produït una sèrie de vòmits i "casos violentos" entre els membres de la família de **Bonaventura Riera i de Batlle**, i també n'havia tingut la dona del sabater **Bonaventura Palahí** després de la ingesta de xocolata comprada a casa del confiter d'Arenys de Mar, **Jaume Artigas**, i que procedia de la confiteria del germà d'en **Jaume, Pere Artigues**, de Mataró, la Junta ordenava que s'esbrinés si l'adulteració havia estat maliciosa, que es determinés si hi havia hagut altra causa, i que examinessin la xocolata els "Peritos Medico, Boticario i el Oficio de Chocolatero", però que, de moment, s'immobilitzessin les xocolates, cacaos, sucres i canyelles que es trobessin. El 30 d'abril es donà l'ordre de tornar la xocolata en no estar en males condicions, però s'ordenava també que s'indagués a Arenys de Mar el per què dels efectes enregistrats (47).

El 7 de març de 1800, el Dr. **Rafael Steva i Cebrià** besnét de **Steva i Coma**, nèt de **Joan Steva i Escardó** i fill de **Rafael Steva i Mas**, explica aquests lligams familiars tot sol·licitant la plaça de supernumerari, sol·licitud que és atesa favorablement pel municipi, igual que succeïx el 14 de març quan **Antoni Molins** sol·licita la mateixa plaça (48).

També és té referència el 22 d'abril de 1801 d'un blat i d'un pa de mala qualitat, a Roses, segons declaració de **Josep Riera** (49), i el 7 de maig de 1801 d'un blat en males condicions que es venia al Vendrell (50).

El 25 de novembre s'havien obert unes diligències perquè es venien unes ampolles de "vino de ron con una composición medicinal" (51). Aquestes ampolles eren d'un vi medi-

cinal que prenia el pare del "**Comandante Cassau**" com a medicament i que l'esmentat comandant venia com a rom. A judici dels metges de Sanitat, el més adequat era que totes aquestes ampolles es possessin en una apotecaria perquè es venguessin sota prescripció mèdica, segons es tractava el 12 de desembre del mateix any (52). El 21 de gener de 1802, els metges de Sanitat **Lluís Prats, Vicenç i Llorenç Grasset** en compliment de l'ordre de la Junta de Sanitat donada el 23 de desembre, efectuaren l'anàlisi del licor contingut en les ampolles i determinaren que era una mescla de goma de guaiac amb el rom o aguardent de canya útil per a la curació de la gota i del reumatisme crònic (53).

Pel febrer de 1802, i per notícia del dia 6, sabem que la Junta de Sanitat feia temps que estava preocupada pels danys que es podien produir a causa dels herbolaris inexperts. La Junta sol·licitava informe als metges de sanitat per veure quines providències es podien prendre. Els metges consideraven que cap persona podia vendre plantes medicinals sense haver estat abans examinada pel Tribunal del Protomedicat, la qual cosa estava d'acord amb el criteri també expressat pel Tinent del Protomèdic.

Es reconeixia que els herbolaris eren gent "de ninguna o cortisimas conveniencias" i que, per tant, calia examinar-los gratuïtament tant als qui volien vendre com els que ja venien plantes medicinals. Després d'haver estat examinats i aprovats havien de presentar una certificació del membre més antic de la Junta de Sanitat per poder ser inclosos en les llistes dels herbolaris legítims. D'altra part, els herbolaris examinats havien de fer les vendes personals sense fiar-se de "persona alguna aun siendo familiar", i en el lloc on venguessin les herbes medicinals havien de posar-hi un rètol de fusta on havia de figurar escrit el seu nom i cognoms i a continuació "Herbolario examinado por el Real Protomedicato" (54).

El 7 de febrer de 1803 hi ha una notícia interessant que, de moment, no hem pogut ampliar. **Josep Bahí**, apotecari, que per aquesta època era un dels Còsols del Col·legi d'Apotecaris de Barcelona (55), demanava poder vendre, amb el permís de la Junta de Sanitat, el seu "Rob", del qual n'entregava unes ampolles a la Junta (56).

Lamentablement, la referència que s'assenyala, foli 222, no existeix perquè es comprova que ha desaparegut tot el fascicle que feia referència al dit Rob.

Tenim notícia que el 25 d'octubre de 1803, el regidor que havia substituït al mostassaf **Bernard Bransi**, en **Josep Antoni Martí Creus i Cortés**, havia de resoldre unes contravencions fetes per **Magí Planas i Josep Gallisans**, moliners de xocolata. Segons la relació feta per dos apotecaris dels quals no diu el nom, la xocolata que s'havia trobat a les seves tendes estava composta per unes pólvores de pa o de galeta torrada "muy pasado que tiene bastante mala olor y mucho mal gusto", el doble, més o menys, d'ametlla "o cosa semejante que no es cacao" i la resta sucre, cacau, canyella i una mica de clau d'espècia.

Com que resultava que totes les qualitats de les xocolates del mercat, des de la més alta de 24 s., a la de 13 o 12 s. la £, estaven fetes de la mateixa composició, però només diferenciades per tenir més o menys canyella, i en estar únicament permeses dues classes de xocolata, l'única diferència era tenir quelcom de cacau de millor qualitat l'una que l'altra.

Vist el "riguroso dictamen" fet pels dos apotecaris, les mostres preses demostraven que en cada molinada hi entraven tres lliures de les pólvores abans esmentades.

Segons les ordinacions del Gremi de Xocolaters, la xocolata únicament podia estar composta de cacau, sucre i canyella, i una mica de vainilla, si era demanat per un particular. La seva falsificació estava castigada amb la pena de 25 £. de multa, confiscació del

material adulterat, a part del que pogués disposar la policia. D'altra part, si els mestres forners, en l'informe que havien fet deien que les pólvores adulterants eren de "galleta molida, vieja y muy pasada como de deshecho de barco" i els apotecaris consideraven que les pólvores eren perjudicials per a la salut, els moliners de xocolata s'excusaven dient que els particulars, o sigui, el públic, podien afegir a la xocolata substàncies nocives com ara melindros, bescuits, panets, borregos, galetes fines i de bon gust i netes, a raó d'una a dues lliures en cada molinada, i havien de ser aquestes xocolates sempre més barates i sempre fetes a petició.

El moliner **Planas** deia que en les tres classes de xocolata que se li havien trobat hi havia afegit una lliura i mitja de pólvores per molinada. **Gallisans** afirmava que, en la de la classe inferior de les quatre que li havien trobat, hi havia mesclat pols i melindros, segons el preu del cacau.

La cosa venia, però, de més lluny perquè les pólvores que s'havien trobat eren de la mateixa classe que les que s'havien trobat també en el molí denominat Molí del Bisbe, a prop del riu Ripollet, segons afirmaven els apotecaris i els forners. Aquestes pólvores eren les unes menys rosses que les altres perquè les més fosques tenien galeta un xic menys passada i les altres portaven una mica de farina.

Per acabar d'embolicar la troca, el moliner **Miquel Vilarregut**, en la relació que havia fet, deia que ell no coneixia les pólvores menys rosses i que, de ser de les que ell en tenia dos sacs que li havien estat embargats, les havia mòlt ell mateix, però que les pólvores més rosses i les que tenia en els dos sacs eren "para alimento de los cerdos puesto que no servian para otra cosa". El que era greu, però, era que el regidor encarregat del cas admetia que havia de sancionar-se els dos individus per tal d'escarmentar els altres, perquè hom tenia notícia que "no se vende de otro chocolate que del adulterado de aquel modo".

La línia del frau se sabia. Hi havia moliners de xocolata que compraven a la Barceloneta trossos de galeta i de pa de les deixalles dels vaixells que tornaven d'Amèrica, i també altres pastes molt velles, passades, reumàtiques, plenes d'altres brutícies, escombraries i tot el que s'arraconava en els vaixells, material que el moliner **Vilarregut** havia declarat que n'havia comprat 8 sacs a 9 peçetes el quintar, o sigui, 8 diners la lliura.

Aquest material era portat regularment al Molí del Bisbe, el tornaven a Barcelona, on era tornat a moldre com a sèmola a la Porta de la Ciutat, i després es portava a casa d'un tal **Sebastià Martínez**, moliner de xocolata. Aquest, juntament amb altres persones, entre les quals el seu nét, transportaven aquestes pólvores en bosses de paper d'estrassa d'un pes de 3, 4 o 6 lliures, a casa dels moliners que les havien de vendre. El xocolater **Planas** reconeixia que ell havia comprat aquest material al nét de **Martínez** (57).

Curiosament, aquest informe sol·licita tota mena d'investigacions per acabar amb el tràfic i, malgrat que el 13 de novembre hom ordenava de continuar les investigacions, després que els moliners de xocolata **Josep Gallisans, Magí Planas, Joan Momes** i **Agustí Pujol** recorreguessin contra l'Ajuntament i el Mostassaf (58), l'11 de febrer de 1805 l'Ajuntament acusa rebut d'un escrit del Secretari del Real Acuerdo que deia que s'arxivessin tots els processos, i que s'imposessin les sancions següents:

- Convictes d'una primera contravenció a **Josep Gallisans** i **Magí Planas**, multa de 25 lliures.
- A **Sebastià Martínez, Pau Martínez, Joan Momes** i **Sebastià Ribalta** multa de 75 lliures per de segona contravenció.
- A **Agustí Pujol**, 150 lliures per ser convicte de tercera contravenció.

- A **Miquel de Vilarregut**, se li aixecava la pena de privació d'ofici i desocupació del molí, però se li aplicava una multa de 50 £. i se l'apercebia que, en cas de reincidir, fóra condemnat a 6 anys de presidi.
- A **Joan Gras** i **Marià Gras**, pare i fill, 25 lliures de multa.
- A **Teresa Soldevila**, **Teresa Duran** i a **Maria Bertran**, 10 lliures de multa amb apercebiment que, en cas de reincidir, serien destinades a "la casa-galera" per 4 anys (59).

Vuit dies després, el 19 de febrer, per Ordre del Real Acuerdo datat el 18, se suspenen les multes, l'Ajuntament compleix les ordres, però no deixa de manifestar que "reconoce que queda ofendida la autoridad del Ayuntamiento" (60).

Pel que fa a aquest cas, encara es troben dos informes. En el primer, el mostassaf **Martí** exposa que el recurs de **Ribalta** era inoportú. El segon, més interessant, el donarem a conèixer al seu dia ja que qui era nombrat per fer l'anàlisi de la xocolata era l'apotecari **Francesc Carbonell** (61).

El 20 de gener de 1815, **Llorenç Grasset**, el germà petit de **Vicenç**, demanava la plaça de Metge de Sanitat que havia deixat vacant **Lluís Prats**, mort el 1811 (62).

El 23 de gener de 1823, trobem una nota interessant, quan el cap de l'ajuntament diu que "No deviendo mirar las autoridades con indiferencia que mujeres seductoras que traen consigo el germen de un mal exterminador efecto de la crápula y de los excesos pueblan de noche algunas calles de esta ciudad atrayendo al joven inexperto que empieza a sentir el aguijón de las pasiones, al defensor de la patria que a veces busca un solaz despues de tantas fatigas" etc., per la qual cosa fóra convenient "establecer un lupanar como antiguamente dandolo en arriendo a favor de los fondos del común", proposta que s'aprovava per 8 vots contra 2.

A l'abril de 1823, el dia 25, els veïns del Carrer de la Carabassa es queixen de les deixalles deixades per la fàbrica de barrets però la Junta de Sanitat diu que no són perillosos (63).

El dia 25 d'octubre de 1824, es fa referència a un acord del municipi, conseqüència d'un ofici de l'Intendent de Policia per tal que el mostassaf vigili i es previnguin les desgràcies causades als que mengen bolets, i es diu que s'exigeixin responsabilitats als pagesos i als qui els porten (64).

L'any 1826, el 29 d'agost, són visitades les botigues dels fabricants de xocolata pels inspectors del ram de policia, es van posar multes als qui en tenien sense marca, es van emportar mostres per fer-ne les anàlisis (65).

El 19 de setembre veiem que existeix la mateixa problemàtica que es trobava a principis de segle i que ja s'anava arrossegant durant el segle XVIII. Es recomana que els mostassafs abans d'aplicar multes s'interessin bé de les ordinations dels gremis, establint les condicions correctes de la xocolata perquè les falsificacions continuaven. I una altra vegada el gremi de moliners de xocolata reitera que els materials constituents de la xocolata poden ser sucre, cacau, i canyella, que moltes de les mostres recollides eren sofisticades i que calia aplicar multes (66).

Un fet important és que el 27 d'abril de 1827, els "Profesores de Farmacia pueden reunirse i formar colegio" (67).

El 2 de juny es parla de prendre mesures contra la ràbia, ja que s'havia d'evitar "la propagación de los perros que por su muchedumbre es de temer con fundamento la hidrofo-bia o rabia a que estan expuestos en la presente estación y el calor, mal que por las consi-

derables desgràcies que podien causar al públic reclama se prevee el medio de evitarlo", per la qual cosa hom considerava demanar el permís per a la distribució de boles emmetzinades. Aquesta era una qüestió problemàtica. Sembla que s'havien produït alguns incidents quan el 1826 s'havien repartit aquestes boles per exterminar els gossos, que proliferaven a causa que els pagesos encarregats de la neteja dels carrers i de recollir escombraries no actuaven "con el aseo que corresponde" (68).

Per tot el que hem esmentat, no sembla que el panorama fos massa reconfortant.

I ara, si mirem una mica més lluny, lluny de les nostres terres, ens assabentem que l'apotecari i metge francès, **Nicolas Lémery (1645-1715+)** l'any 1697 publicava una "Pharmacopée Universelle". I és important que a les biblioteques dels apotecaris del segle XVIII, el seu "Traité Universel des Drogues Simples" ocupés la plaça que va ocupar l'"Antidotari", de Salern, a l'edat mitjana (69), com pràcticament comprovem en un estudi realitzat d'algunes biblioteques d'apotecaris catalans, quan en tercer lloc **Lemery** és citat en 8 ocasions, **Mesué (924-1015+)** ho és en 13 i **Gal·lié** ho és en 11 (70).

Durant el segle XVIII els esdeveniments es precipiten i si bé **Carl von Linné (1707-1778+)** el 1735 dóna a conèixer la seva classificació de vegetals de gran transcendència per al progrés de la botànica, no és menys cert que el 1772, a París, quan es dóna a conèixer la segona edició de l'obra del metge **Adrien Helvetius (1661-1727+)** "Traité des maladies les plus fréquentes, et des remèdes propres à les guerir", del 1739, el coneixement de les propietats mèdiques de les plantes és confús en molts aspectes (71).

El 1768, **Joseph Priestley (1733-1804+)** es comença a interessar pels gasos. El 1773 **Otto Friedrich Müller (1730-1784+)** divideix els bacteris en categories. Brillen els descobriments químics de **Karl Wilhelm Scheele (1742-1786+)**. **Jan Ingenhousz (1730-1799+)** descobreix que els vegetals consumeixen anhídrid carbònic i desprenen oxigen en presència de la llum. **Antoine-Laurent Lavoisier (1743-1794+)** juntament amb **Louis Bernard Guyton de Morveau (1737-1816+)**, **Antoine François Fourcroy (1755-1809+)** i **Claude Louis Berthollet (1748-1822+)** proposen i publiquen el "Méthode de nomenclature chimique". **Nicolas François Appert (1750-1841+)** treballa per assolir les bases del que serà la indústria de conserves d'aliments, **Fredrich Accum (1769-1838+)** publicarà el 1820 "A treatise on adulterations of food, and culinary poisons". Neix la vacuna de la verola de mà d'**Edward Jenner (1749-1823+)**. **William Murdock (1754-1839+)** recull els gasos de combustió de la fusta, de la turba i de la hulla i obre les portes al gas de l'enllumenat. **Friedrick Wilhelm Adam Ferdinand Serturmer (1783-1841+)** descobreix la morfina. **Louis-Nicolas Vauquelin (1763-1829+)** el 1806 descobreix l'asparragina, primer aminoàcid, i **Pierre-Joseph Pelletier (1788-1842+)** juntament amb **Joseph-Bienaimé Caventou (1795-1877+)** descobreixen la clorofil·la.

Una gran importància té el fet que **William Withering (1741-1799+)** descobrí el secret d'un remei de resultats quasi miraculosos, que es pot considerar el més gran descobriment del segle XVIII i que ha arribat fins als nostres dies com el millor medicament, encara, pels trastorns del ritme cardíac: la fulla de digital usada en infusió empíricament (72).

S'ha de citar obligadament a **Antoine Baumé (1728-1804+)** autor dels famosos "Elements de Pharmacie, thèorique et pratique", perquè aquest insisteix en la importància de la farmàcia química per oposició a la farmàcia galènica. D'aquesta diu que "es contenta en saber mesclar les drogues simples, sense examinar la seva naturalesa per reconèixer de manera general les seves propietats" i que, al contrari, la farmàcia química "és l'art que ensenya a conèixer per l'anàlisi la naturalesa i les propietats dels medicaments simples, els

efectes que tenen els uns sobre els altres amb les mescles que es fan", les seves afirmacions permeten de dir que Baumé és el primer que busca la manera d'entendre l'acció global de les mescles de plantes. Així trobarà un gran nombre de mescles medicinals, mescles que criticarà les unes de forma favorable i les altres no, així com la millor manera de preparar-les (73).

Juan Manuel de Arejula y Pruzet (1755-1830+) cirurgià i fill de cirurgià recull amb passió els estudis de **Lavoisier** en "Reflexiones sobre la nueva nomenclatura química" el 1788 i el 1797, **Casimiro Gómez de Ortega (1740-1818+)**, un dels introductors de la química pneumàtica a Espanya, tradueix la "Farmacopea Quirúrgica de Londres". I en aquest final de segle, a la Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona, floreixen les dissertacions sobre els temes científics, encara que sembla que amb un cert retard en relació amb l'extranger.

Cal dir que durant el segle XIX els químics van assolir que la medicina per mitjà de les plantes, o sigui, la fitoteràpia, avancés un gran pas per raó del descobriment de principis actius -noció ja sospitada per **Paracels-** com ara els alcaloids i els heteròsids (74).

Però cal recordar també el que en un altra ocasió diguérem motivat per la força dels coneixements químics i de la síntesi de productes. **François Magendie (1783-1855+)** estableix una premissa. "Els medicaments han de ser assajats". **Carles Bell (1774-1842+)** i **François Magendie** donaran vida a la moderna fisiologia, amb l'experimentació sota esquemes físico-mecànics. **Orfila (1778-1835+)** crea la moderna toxicologia. **Justus von Liebig (1803-1873+)** estableix relacions químiques en l'organisme i perfecciona les anàlisis químiques. La biologia s'uneix a la química, i **Claude Bernard (1813-1878+)** considera que el mètode experimental, quant a mètode científic, es basa en la comprovació científica d'un fet empíric (75).

CONCLUSIONS.-

Per tot el que hem dit, podem establir dos camps diferenciats.

Un, el de la vida quotidiana des d'un aspecte sanitari. Veiem la constant vulneració de les normes per part de persones sense escrúpols o mancades d'una formació cívica i ignorants. D'altra banda, sembla que els metges de Sanitat i els experts que són consultats amb freqüència responen d'una manera raonable i responsable, enfront de la problemàtica que afecta la salut pública.

Tambè és cert, però, que les mesures burocràtiques de l'Administració són poc eficaces. Veiem com constantment es van reproduint i repetint les infraccions que afecten els aliments bàsics de la població. Enfront d'aquestes qüestions cal reflexionar i dir que manquen molts estudis històrics aprofundits i seriosos sobre el tema sanitari en general per tal d'esbrinar les causes d'aquest gran interrogant que sempre ens presenta la Història: ¿Per què es produeixen aquests fets? ¿Quins factors socials, quins factors econòmics, quins factors polítics els mouen, els motiven, els permeten o els ignoren?

No hi ha dubte que manquen estudis crítics i rigorosos sobre quina és la relació entre els coneixements de l'època dins de casa nostra i fora d'ella, i que cal veure fins a quin punt son aplicats o no en benefici de la Salut Pública.

Pel que fa al segon camp, hem vist molt minsament què és el que succeïa fora de casa i quins resultats oferia per a la ciència, el seu desenvolupament i la seva aplicació.

Hem d'entrar en aquests camps. De no fer-ho, de no conduir els estudiosos per aquest camí, no hi ha dubte que, més que una història pròpia, el que tindrem serà un recull d'anècdotes més o menys divertides.

Notes:

1.- És un exemple del que diem: Jordi. R.- Notas históricas sobre el control de medicamentos por los boticarios barceloneses en el siglo XVIII. Ier. Congrès Int. d'Història de la Medicina Catalana. Actes. Vol. I (L'Hospitalet de Llobregat, 1971) 467 pp., 375:380).

- Jordi. R.- Notes històriques sobre adulteracions i control d'aliments (Segles XVIII/XIX). II Congrès d'Història de la Medicina Catalana. Actes. Vol.II (Barcelona, 1975) 372 pp., 177:185.

- Jordi. R.- Deficiencias en la higiene pública (Barcelona. Año 1826). "Butll.Inf.Circ.Ftca." XI (1979) 115, 36:46.

- A aquests estudis hi podem sumar les riques notícies obtingudes del conegut com a "Llibre de la Madalena" o Llibre d'actes del Col·legi d'apotecaris de Barcelona, pertanyent al segle XVI, i que hem estudiat i hem donat a conèixer la totalitat del seu contingut en diferents articles i comunicacions.

2.- Jordi. R.- Notes històriques, op.cit., p. 42.

3.- A.H.M.B. Registro de Acuerdos del Ayuntamiento. Libro de Acuerdos del Municipio, 1768, fols. 298 i 305.

4.- Calbet i Camarasa. J.M^a.- Corbella i Corbella. J.- Diccionari Biogràfic de metges catalans. (Barcelona, 1982) Vol. II, p. 139.

5.- Calbet i Camarasa. J.M^a - Corbella i Corbella. J.- Diccionari, op.cit., V.III (Barcelona, 1983) p. 57.

6.- No tenim notícia d'aquest metge.

7.- Jordi. R.- Relaciones de los boticarios catalanes con las instituciones centrales. (La Bisbal, 1975) 501 pp., p. 188, 189 i 191.

- Calbet i Camarasa. J.M^a - Corbella i Corbella. J.- Diccionari, op.cit., V.I (Barcelona, 1981) p. 63 i 64.

8.- Calbet i Camarasa. J.M^a - Corbella i Corbella. J.- Diccionari, op.cit., V.II, p.48, 49.

- Lopez Piñero. J.M. - Glick. T.F.- Navarro Brotons. V. - Portela Marco. E.- Diccionario histórico de la ciencia moderna en España. Vol. I (Barcelona, 1983) p. 395-399.

9.- Calbet i Camarasa. J.M^a - Corbella i Corbella. J.- Diccionari, op. cit. V. II. p. 221:222.

10.- A.H.M.B. Lib.Ac.Mun. 1771, fol.140.

11.- Joan Esteva (o Steva) i Escardó sabem que havia estès títols com a lloctinent del Protomèdic, havia nomenat el Dr. Ignasi Farrera com a facultatiu per visitar el 23 de setembre de 1758, per ordre del Comte de Ricla, la localitat de Torà que estava travessant una mala situació sanitària. Joan Esteva figurava com a part integrant de la Delegació del Tribunal del Protomèdic a Catalunya com a lloctinent durant el període 1767/1770, juntament amb Pere Güell, primer examinador, i Carles Rossell, com a examinador, tot per Reial Cèdula de 24 d'octubre de 1766, reiterada en part el 22 de gener de 1769, vist l'informe favorable de la Real Audiencia, de data 18 d'agost de 1768.

Vegeu: Jordi. R.- Història de la farmàcia catalana. -III V- (Barcelona, 1984) 700 pp.(mecanograf. inèd.) Vol. I, f. 86.

Altres notícies sobre Joan i Rafael Esteva.

Vegeu: Jordi. R.- Relaciones, op.cit. p. 93, 96, 97, 101, 101,169, 188, 189, 191.

12.- Cal saber que el motiu de la successió del Dr. Joan Steva es va produir quan aquest, el 16 de gener de 1765, sol·licitava al municipi que se l'autoritzés a ser substituït pel seu

fill Rafael per raó que ell tenia molta feina a atendre "personas enfermas de mucha distinción", la qual cosa acceptava el municipi vistes les condicions que reunia Rafael.

Vegeu: A.H.M.B.- Lib.Ac.Mun. 1765, fol. 16.

13.- Jordi. R.- Relaciones, op.cit., p. 97.

- Calbet i Camarasa. J.M^a - Corbella i Corbella. J.- Diccionari, op.cit., V.II, p. 29-30.

14.- Vegeu nota 5.- També al Dr. Carles Rossell, el 30 d'agost de 1765, després de demanar-ho, l'Ajuntament li concedia ser substituït pel seu nebot Pau Balmas, perquè, a més d'haver d'assistir molts malalts, resultava que havia de donar els seus consells "a las frecuentes relaciones de enfermedades que se le remiten y dirigen de afuera".

Vegeu: A.H.M.B.- Lib.Ac.Mun. 1765, fols. 256-258.

15.- A.H.M.B.- Lib.Ac.Mun. 1771, fol. 619 v.

16.- A.H.M.B.- Lib.Ac.Mun. 1772, fol. 218.

17.- Jordi. R.- Relaciones, op.cit., p. 103, 188.

- Calbet Camarasa. J.M^a - Corbella Corbella. J.- Diccionari, op.cit., V. II, p. 218.

18.- Tal vegada es deu referir l'informe a la data de 1763 quan tropes franceses i espanyoles envaeixen Portugal. També Prats havia estat destinat a Sant Feliu de Guíxols per qüestió de "las constelaciones que se padeció en aquella localidad el año 1769" i que a més era des de feia poc temps metge de "las Reales carceles y Galera de mujeres".

19.- A.H.M.B.- Lib.Ac.Mun. 1772, fol. 220.

20.- A.H.M.B.- Lib.Ac.Mun. 1772, fol. 119.

21.- A.H.M.B.- Lib.Ac.Mun. 1773, fol. 68.

22.- A.H.M.B.- Lib.Ac.Mun. 1773, fols. 68-70.

23.- Calbet i Camarasa. J.M^a - Corbella i Corbella. J.- Diccionari, op.cit., V.II, p. 63.

24.- A.H.M.B.- Lib.Ac.Mun. 1777, fol. 116, 118-122.

25.- Calbet i Camarasa. J.M^a - Corbella i Corbella. J.- Diccionari, op.cit., Vol.III, p. 133.

26.- Calbet i Camarasa. J.M^a - Corbella i Corbella. J.- Diccionari, op.cit., Vol.I, p. 170.

27.- Calbet i Camarasa. J.M^a - Corbella i Corbella. J.- Diccionari, op.cit., V.III, p. 308.

28.- A.H.M.B.- Lib.Ac.Mun. 1778, fols. 267, 270, 272.

29.- A.H.M.B.- Lib.Ac.Mun. 1779, fols. 424-429.

30.- El Marquesat de Ciutadilla és el títol senyorial concedit el 1702 al Baró de Castellar del Vallès sobre la Senyoria de Ciutadilla de la muller de Josep Meca-Caçador, Elisabet de Cardona -Rocabertí i de Guimerà, títol que passà als Cortès d'Andrada el 1788.

31.- A.H.M.B.- Lib.Ac.Mun. 1780, fol. 211.

32.- A.H.M.B.- Lib.Ac.Mun. 1782, fols.74 v, 80 - id. 1783, fol. 272 v - id. 1784, f. 210.

33.- Jordi. R.- Relaciones. op.cit., p. 106, 107.

- Jordi. R.- Història de la Farmàcia, op.cit., f. 88.

- Calbet i Camarasa. J.M^a - Corbella i Corbella. J. - Diccionari, op.cit., V.II, p. 63.

34.- A.H.M.B.- Lib.Ac.Mun. 1789, fols. 128, 202, 203 - id. 1795, fols. 138, 140.

- 35.- Calbet i Camarasa. J.M^a - Corbella i Corbella. J.- Diccionari, op.cit., V.I., p. 63.
- 36.- A.H.M.B.- Lib.Ac.Mun. 1795, fol. 138, 140.
- 37.- A.H.M.B.- Sanidad V. Vol.12, fols. 208, 208v.
- 38.- A.H.M.B.- Sanidad V, doc.cit., fols. 221-223.
- 39.- A.H.M.B.- Sanidad V, doc.cit., fol. 224v.
- 40.- A.H.M.B.- Sanidad V, doc.cit., fols. 228, 228v.
- 41.- A.H.M.B.- Lib.Ac.Mun. 1798, fol. 531.
- 42.- A.H.M.B.- Sanidad V, doc.cit., fols. 234, 234 v.
- 43.- A.H.M.B.- Sanidad V, doc.cit., fols. 236, 236v.
- 44.- A.H.M.B.- Sanidad V, doc.cit., fols. 240 i 240v.
- 45.- A.H.M.B.- Sanidad V, doc.cit., fols. 229-231v.
- 46.- A.H.M.B.- Sanidad V, doc.cit., fols. 240-240v.
- 47.- A.H.M.B.- Sanidad V, doc.cit., fols. 240-242.
- 48.- A.H.M.B.- Lib.Ac.Mun. 1800, fols. 62, 63, 69.
- 49.- A.H.M.B.- Sanidad V, Vol.13, fol. 67.
- 50.- A.H.M.B.- Sanidad V, doc.cit., fol. 79.
- 51.- A.H.M.B.- Sanidad V, doc.cit., fol. 124.
- 52.- A.H.M.B.- Sanidad V, doc.cit., fol. 127.
- 53.- A.H.M.B.- Sanidad V, doc.cit., fols. 144-145.

- Respecte al guaiac, cal dir que les virtuts de l'escorça, o pal del *Lignum sanctum*, o "palo santo", que detalla Palacios, són "sudorífics, aperitius, desecatius, purifiquen la sang, resistent al veneno, fortifiquen les juntures, se donen en els mals venereos, en la gota, en els reumatismes" en decocció i en pols. La goma té les mateixes virtuts, però és molt més activa.

Vegeu: Palacios. F.- *Palestra farmaceutica chimico galenica*. (Madrid, 1778) 736 pp., p.690.

- El 1829 quan es publica l'edició castellana de la *Farmacopea de Jourdan*, trobem ben definides les propietats del guaiac per l'ús que indiquen els metges en la *Tintura de Guayaco de Emérigon*, o *Licor o Ratafia de Caribes*, o *Elixir antiarthriticum Cariboeum*, com a antirreumàtic. Però és la fórmula de Van Moons, que consisteix en una part de resina de guaiac en trenta-vuit de rom la que s'acosta més al criteri expressat pels metges. Cal dir, però, que en l'edició de la *Pharmacopea Hispana* de 1798 no sembla que es mencioni aquesta fórmula.

Vegeu: Jourdan. L.- *Farmacopea Universal* (Madrid, 1829) V.II, p. 423.

- 54.- A.H.M.B.- Sanidad V, doc.cit., fols. 143v, 144.
- 55.- Jordi.R.- *Relaciones*, op.cit., p. 210.
- 56.- A.H.M.B.- Sanidad V, Vol.13, fol. 206v.
- 57.- A.H.M.B.- Lib.Ac.Mun. 1803, fol. 185v i ss.
- 58.- A.H.M.B.- Lib.Ac.Mun. 1803, fol. 196 v.
- 59.- A.H.M.B.- Lib.Ac.Mun. 1805, fol. 44.

- 60.- A.H.M.B.- Lib.Ac.Mun. 1805, fol. 49.
 61.- Jordi. R.- Notas históricas, op.cit., p. 43-45.
 62.- A.H.M.B.- Lib.Ac.Mun. 1815, fol. 17.
 63.- A.H.M.B.- Lib.Ac.Mun. 1823, fol. 143 i 865.
 64.- A.H.M.B.- Lib.Ac.Mun. 1824, fols. 1068-1069.
 65.- A.H.M.B.- Lib.Ac.Mun. 1826, fol. 593v.
 66.- A.H.M.B.- Lib.Ac.Mun. 1826, fols. 657, 667.
 67.- A.H.M.B.- Lib.Ac.Mun. 1827, fol. 256.

Veure sobre dit col.legi:

-Jordi. R.- Notas sobre los orígenes del "Colegio Oficial de Farmacéuticos de la Provincia de Barcelona" (1898-1938) y del "Colegio de Farmacéuticos de Barcelona" (1828-1939). "Bol.Inf. Circ.Ftca." (1973) 48; 9:36.

Vegeu l'esquema dels diferents col.legis en:

Jordi. R.- Cien años de vida farmacéutica barcelonesa (1830-1939). (La Bisbal, 1982) 615 pp. e.44/45.

- 68.- A.H.M.B.- Lib.Ac.Mun. 1827, fols. 437, 441.
 69.- Girre, Loic.- La médecine par les plantes à travers les âges. (Rennes, 1981) 192 pp. Ills.col. p. 68.
 70.- Jordi. R.- Bibliotecas de boticarios catalanes. Aportación para un estudio. "Circ.Ftca." XLII (1984) 283; 127:142, p. 141.
 71.- Girre. L.- op.cit., p. 72.
 72.- Girre. L.- op.cit., p. 76.
 73.- Girre. L.- op.cit., p. 78, 79.
 74.- Girre. L.- op.cit., p. 84.
 75.- Jordi. R.- Nacimiento de la farmacología científica. Apuntes para una divagación. "Confluencias" I (1987) 3; 24:27, p. 25.

ABREVIATURES:

A.H.M.B.- Arxiu Històric Municipal de Barcelona

DOCUMENTS JUSTIFICATIUS:

- A.H.M.B - Registro de Acuerdos del Ayuntamiento. Libro de Acuerdos del Municipio, 1768, 1771, 1772, 1777, 1778, 1779, 1780, 1782, 1784, 1789, 1795, 1798, 1800, 1803, 1805, 1815, 1823, 1824, 1826, 1827.

- Sanidad V.- Vols. 12 i 13.

Bibliografia:

- Gago. R.- Carrillo. Juan L.- La introducción de la nueva nomenclatura química y el rechazo de la teoría de la acidez de Lavoisier en España.- (Málaga, 1979) 43 + 92 pp.
- Girre, Loic.- La médecine par les plantes à travers les âges. (Rennes, 1981) 192 pp. Ills.col.
- Gómez de Ortega, Casimiro.- Farmacopea quirúrgica de Londres que contiene varios remedios..... (Madrid, 1797) 256 pp.
- Calbet i Camarasa. J. M^a. Corbella i Corbella. J.- Diccionari Biogràfic de metges catalans. (Barcelona, 1982) Vols. I, II i III.
- Jordi. R.- Notas históricas sobre el control de medicamentos por los boticarios barceloneses en el siglo XVIII. Ier. Congrès Int. d'Història de la Medicina Catalana. Actes. Vol.I (L'Hospitalet de Llobregat, 1971) 467 pp., 375:380.
- Jordi. R.- Notas sobre los orígenes del "Colegio Oficial de Farmacéuticos de la Provincia de Barcelona" (1898-1938) y del "Colegio de Farmacéuticos de Barcelona" (1828-1939). "Bol.Inf. Circ.Ftca." (1973) 48; 9:36.
- Jordi. R.- Notes històriques sobre adulteracions i control d'aliments (Segles XVIII/XIX). II Congrès d'Història de la Medicina Catalana. Actes. Vol.II (Barcelona, 1975) 372 pp. 177:185.
- Jordi. R.- Deficiencias en la higiene pública (Barcelona. Año 1826). "Butll.Inf.Circ.Ftca." XI (1979) 115; 36:46.
- Jordi. R.- Cien años de vida farmacéutica barcelonesa (1830-1939). (La Bisbal, 1982) 615 pp.
- Jordi. R.- Història de la farmàcia catalana. -III V.- (Barcelona, 1984) 700 pp. (mecanograf. inèd) Vol.I.
- Jordi. R.- Bibliotecas de boticarios catalanes. Aportación para un estudio. "Circ.Ftca." XLII (1984) 283; 172:142.
- Jordi. R.- Nacimiento de la farmacología científica. Apuntes para una divagación. "Confluencias" I (1987) 3; 24:27.
- Jourdan. L.- Farmacopea Universal. (Madrid, 1829) V.2.
- Lopez Piñero. J.M.- Glick. T.F.- Navarro Brotons. V. - Portela Marco. E.- Diccionario histórico de la ciencia moderna en España. Vol.I (Barcelona, 1983) p. 395:399).
- Palacios. F.- Palestra farmaceutica chimico galenica. (Madrid, 1778) 736 pp.
- Stieb. E.W. with col. Sonnedecker. G.- Drug adulteration. Detection and control in nineteen century britain. (Wisconsin, 1966) 335 pp.

(x) Conferencia de clausura de la Societat Catalana d'Història de la Medicina. 12 juny 1991.

Els apotecaris de Barcelona dels volts del 1500

Xavier Sorní Esteva

El 12 d'octubre de 1497 l'apotecari barceloní Pere Benet Matheu acabava d'escriure el seu "Liber in examen apothecariorum...", el 29 d'agost de 1510 els apotecaris barcelonins assolien el seu primer reial privilegi, el 1511 era impresa a Barcelona la "Concordie apothecariorum..." i el 1521 es publicava l'esmentat llibre de Matheu. Aquest fets demostren una gran inquietud i modernitat dels apotecaris barcelonins de l'època, però, a la vegada, plantegen tot un seguit d'interrogats, alguns de difícil resposta a causa d'ignorar-se la fi del llibre d'actes del gremi d'apotecaris d'aquestes dates¹. Un d'aquests interrogats, potser secundari, però de considerable interès, és el nombre d'apotecaris que hi havia a Barcelona en aquella època, aspecte que bé podria ajudar a comprendre aquests i d'altres aconseguiments.

Plantejada en el seu moment aquesta qüestió, s'estimà convenient, més que anar espigolant noms d'apotecari entre innumbrables documents, localitzar alguna relació coetània i mínimament completa. De seguida es pensà que potser algun fogatjament de l'època podria donar resposta i, certament, dos fogatjaments generals de Catalunya conservats a l'Arxiu de la Corona d'Aragó s'ajustaven prou al propòsit. L'un, encara que sense data, està considerat de finals del segle XV, molt possiblement de l'any 1497 (A.C.A., Reial Patrimoni. Mestre Racional, A-403), i l'altre del 1515 (Id. A-401).

Aquests fogatjaments, pel que fa a la ciutat de Barcelona, es van dur a terme per illes, no pròpiament per carrers, de manera que sota uns encapçalaments que identifiquen les illes (en relació amb algun carrer, plaça, edifici, amb algun del seus veïns més coneguts, etc.), es troben anotats els seus corresponents focs amb indicació del nom del cap de casa i de l'ofici quan aquest en tenia. És per això que es pot oferir, no solament el nombre d'apotecaris barcelonins de finals del XV i de l'any 1515, sinó també els seus noms i l'illa on estaven.

El seguiment un per un dels gairebé 6.000 focs de la ciutat de Barcelona de cada fogatjament no es limità a la recerca d'apotecaris, es feu extensiva també a especiers tot considerant un estudi que observava que durant el període comprès entre la segona meitat del segle XIII i començaments del XVI, mentre els "farmacèutics" barcelonins en llatí eren designats "apothecarius", en català, fins pràcticament la primera meitat del segle XIV, gairebé sempre com especiers, i que fou a partir d'aquesta data quan se'ls començà a anomenar apotecaris, nom que s'anà imposant sobre el d'especier².

Tot seguit, per ordre alfabètic de cognoms, es presenta la relació d'apotecaris i especiers localitzats entre els dos fogatjaments, amb indicació de si es troben o no en un i altre i transcrivint el text identificatiu de l'illa on es troben consignats (F. abreuja el mot fogatjament i f. el foli).

Alzina, Joan:

- . No consta el F. de finals del segle XV.
- . En el F. de 1515, apotecari a l'illa *hont son les voltes de la plaça del vi* (f. XX).

Arbós, Antoni:

- . No consta en el F. de finals del XV.
- . En el F. de 1515, apotecari a l'illa *que es entre los diis carres d.En Corretger e d.En Gensana hon está N.Anthoni Arbós apotecari en lo carrer del plà d.En Lull* (f. XXVIg).

Baça, Pere:

- . En el F. de finals del XV, especier a l'illa *comprenent lo circuit de la Rambla e del carrer de les Cabres e voltant al carrer fins a casa de mossen Griva capella* (f. 6g).
- . No consta en el F. de 1515.

Bach, Pau:

- . En el F. de finals del XV, apotecari a l'illa *hon es la font de Sanct Jaume* (f. 36g).
- . No consta en el F. de 1515.

Banús, Jaume Carles:

- . En el F. de finals del XV, apotecari a l'illa *hon es la casa d.En Bell.loch, scrivà de manament* (f. 26g).
- . No consta en el F. de 1515.

Bellet (Belet), Jaume:

- . En el F. de finals del XV, Jaume Belet, apotecari, a l'illa *hon es la casa de mossen Dionis Miquel, al Born* (f. 49).
- . En el F. de 1515, apotecari, a l'illa *que es al Born entre lo Carrer de Moncada y dels flaçaders hon está mossen Johan Bisbal* (f. XXVIIg).

Bosch, Joan:

- . En el F. de finals del XV, especier a l'illa *hon es la casa d.En Bosch especier e d.En Sadorni, brodador* (f. 41g).
- . En el F. de 1515, com Joan Boscs, apotecari, a l'illa *hon es la casa de la Deputació* (f. Vg).

Bosquí, Jaume:

- . No consta en el F. de finals del XV.
- . En el F. de 1515, apotecari a l'illa *del carrer del plà d.En Lull hon está Antoni Romaguera especier* (f. XXVIII).

Busquets, Melcior:

- . En el F. de finals del XV, especier a l'illa *hon es la casa del spital dels Sabates* (f. 23g).
- . No consta en el F. de 1515.

Calbó, Andreu:

- . En el F. de finals del XV, especier a l'illa *hon es la casa d.En Calbó, especier, compresa la volta de Mossen Montanyans* (f. 34).
- . No consta en el F. de 1515.

Camps, Pere:

- . En el F. de finals del XV, apotecari en la relació de focs i especier quan s'especifica l'illa: *Illa hon es lo forn de Ripoll e casa d.En Camps, especier* (f. 22).
- . En el F. de 1515, especier a l'illa *del Monastir de Montalegre* (f. Ig).

Canigó, Pere:

- . No consta en el F. de 1515.
- . En el F. de 1515, apotecari a l'illa *del hostal del bou ei de la Campana* (f. X).

Canyadell, Joan:

- . En el F. de finals del XV, especier a l'illa *hon es la casa d.En Canyadell especier* (f. 47).
- . No consta en el F. de 1515.

Canyet, Pere:

- . En el F. de finals del XV, especier a l'illa *hon sta en Canyet especier e la viuda mercadera* (f. 42).
- . No consta en el F. de 1515.

Ces Corts, Pere:

- . No consta en el F. de finals del XV.
- . En el F. de 1515, apotecari a l'illa *del born hon está mossen F. de Marimon* (f. XXVIIg).

Dalmau, Joan:

- . No consta en el F. de finals del XV.
- . En el F. de 1515, apotecari a l'illa *hont está mossen F. Buçot de Ciiges pren part del carrer ample* (f. XIXg).

Duran, Francí:

- . En el F. de finals del XV, especier a l'illa *hon es la casa de mossen Johan de la Guialtru* (f. 28g).
- . En el F. de 1515, apotecari a l'illa *que es entre lo carrer de Sanct Pere Subirá e Jusá y lo carrer de la riera de Sanct Joan en lo carrer de Montjuich hon es la casa de mossen Miquel Terrer* (f. XIVg).

Ester, Antoni:

- . No consta en el F. de finals del XV.
- . En el F. de 1515, apotecari a l'illa *del pou de la figuera prenent del Carrer de la volta de Montanyans vogint lo Carrer del pes de la farina hon es la casa del juy dels draps* (f. XVIIIg).

Ferrer, Esteve:

- . En el F. de finals del XV, especier a l'illa *comprenent lo circuit de la Rambla e del carrer de les Cabres e voltant al carrer fins a casa de mossen Griva capella* (f. 6g).
- . No consta en el F. de 1515.

Ferrer, Joan:

- . En el F. de finals del XV, apotecari a l'illa *hon es la casa de mossen Dionís Miquel, al Born* (f. 49).
- . No consta en el F. de 1515.

Ferrer, Melcior:

- . En el F. de finals del XV, apotecari a l'illa *hon es la carnisaria major e la volta de les filateres e de la Boria fins a Sanct Xristofol e hon stan en Viastroza e en Portabarrada e mestre Domingo Ferrer* (f. 27).
- . No consta en el F. de 1515.

Florença, Joan:

- . En el F. de finals del XV, *En Florença*, especier a l'illa *hon es lo Palau del Governador* (f. 16g).
- . En el F. de 1515, apotecari a l'illa *hon es lo Palau del Governador* (f. XXXIV).

Foixà (o Foxà), Benet:

- . En el F. de finals del XV, consta com Benet Foixà, especier (f. 51).
- . En el F. de 1515, com Benet Foixà, apotecari, a l'illa *que en lo Born en lo cantó de la formatgeria hon está en Benet Foixà, apotecari* (f. XXVIIg).

Frexa, Joan:

- . No consta en el F. de finals del XV.
- . En el F. de 1515, apotecari a l'illa *que es al Born entre lo Carrer de Montcada y dels flaçaders hon está mossen Johan Bisbal* (f. XXVIIg).

Gari, Antoni:

- . En el F. de finals del XV, especier a l'illa *[hon es] la casa de Gari especier* (f.22).
- . En el F. de 1515, apotecari a l'illa *del altre cantó del Carrer de paradís vògint al Carrer de la Freneria hon son les cases de Sant Steue* (f. IX).

Gavarra, Bartomeu:

- . No consta en el F. de finals del XV.
- . En el F. de 1515, apotecari a l'illa *que vògín de la plaça de Sancta Anna a la volta de mossen Franç dez Plà* (f. VIIg).

Gomar, Pere:

- . En el F. de finals del XV, especier en la relació de focs i apotecari quan s'especifica l'illa: *Illa on es la casa d.En Gomar apothecari* (f. 38).
- . En el F. de 1515, apotecari a l'illa *de la plaça de les Cols hont está Pere Gomar apotecari* (f. XX).

Graells, Bernat:

- . En el F. de finals del XV, especier a l'illa *hon esta la casa d.En Françí Pot argenter e tira per lo carrer de la Mar fins a la botiga d.En Jordi Ros, fins a la casa d.En Sor al carrer de Beseya e tornant a la volta d.En Rovira* (f. 40).
- . En el F. de 1515, apotecari a l'illa *hon es la casa de mossen Benet Ros en lo carrer de la mar, e la casa de ...llor marcader en lo carrer de beseya compresa una illeta entre dues voltes* (f. XXg/XXI).

Granell, Joan:

- . En el F. de finals del XV, especier a l'illa *del Mone[stir] de Hierusalem* (f. 6).
- . En el F. de 1515, apotecari a l'illa *del monestir de Hierusalem* (f. IIIg).

Grimosachs, Pere:

- . No consta en el F. de finals del XV.
- . En el F. de 1515, apotecari a l'illa *que vògí de la plaça de sancta Anna al Carrer d.En Bertrellans en la qual stá mossen Terré e en Genis tellada apotecari* (f. VIIIg).

Joan, Gabriel:

- . En el F. de finals del XV, especier a l'illa *hon es la casa de mossen Torres* (f. 12).
- . En el F. de 1515, apotecari a l'illa *de la font de la plaça de Sancta Anna vògint lo Carrer dels archs* (f. VIIg).

Leopart, Gabriel:

- . En el F. de finals del XV, apotecari a l'*[Illa hon] es la casa d.En [Johan Palou] courier* (f. 33).
- . No consta en el F. de 1515.

Lussanó, Joan:

- . No consta en el F. de finals del XV.
- . En el F. de 1515, especier a l'illa *de la proa de la plaça noua hont son les cases de la confraria dels Sabaters* (f. IXg).

Lonch, Antoni:

- . En el F. de finals del XV, apotecari (illegible l'illa) (f. 22).
- . No consta en el F. de 1515.

Lorenç, Nicolau:

- . En el F. de finals del XV, especier a l'illa *hon es la casa de Mossen Berenguer de Requesens* (f. 36g).
- . No consta en el F. de 1515.

Magarola, Joan:

- . No consta en el F. de finals del XV.
- . En el F. de 1515, apotecari a l'illa *de mossen Bernat Çapila que pren part del carrer ample* (f. XX).

Martorell, Pere:

- . No consta en el F. de finals del XV.
- . En el F. de 1515, apotecari a *les dues illes ahon està l'ort de micer Albanell fins al cantó del carrer del Spial compresa la illeta deuant lo portal de la bocaria* (f. III).

Mateu, Benet:

- . No consta en el F. de finals del XV.
- . En el F. de 1515, apotecari a *les Illes IIII que son entre la plaça de la Trinitat y lo carrer de la bocaria que tenen tota la dita plaça del Carrer de la placeta de Campredó que vá als ollers blancs* (f. XXXVIIg).

Matheu, Joan:

- . En el F. de finals del XV, especier a l'illa *on es la casa d'En Texoner, corredor* (f. 10g).
- . No consta en el F. de 1515.

Mateu (o Matheu), Pere:

- . En el F. de finals del XV, com Pere Matheu apotecari a l'illa *hon es la casa de Mossen Johan de Marimon al Born* (f. 50g).
- . En el F. de 1515, com Pere Mateu apotecari a la relació de focs i com especier quan s'identifica l'illa: *Illa del born hon esta Pere Mateu especier* (f. XXVIII).

Muntsquiú, Joan:

- . En el F. de finals del XV, especier a l'illa *hon stà la casa d'En Jacme Berenguer, sastre* (f. 45).
- . No consta en el F. de 1515.

Navarro, Joan:

- . En el F. de finals del XV, especier a l'*Illa comprenent lo circuit de la Rambla e del carrer de les Cabres e voltant al carrer fins a casa de mossen Griva capella* (f. 6g).
- . No consta en el F. de 1515.

Oliver, Benet:

- . No consta en el F. de finals del XV.
- . En el F. de 1515, apotecari a l'illa *hon es la capella d'En Marcús fins al carrer d'En Aderró* (f. XXVg).

Oller, Gabriel:

- . No consta en el F. de finals del XV.
- . En el F. de 1515, apotecari a l'illa *del cantó deuant lo portal de la porta ferrisa ahont està Gabriel Oller apotecari* (f. III).

Padrosa, Joan:

- . No consta en el F. de finals del XV.
- . En el F. de 1515, apotecari a l'illa *hont està don Dimas de Requesens y lo pou de la plaça del Oli* (f. XV).

Paller, Pere:

- . En el F. de finals del XV, com especier (f. 51).
- . No consta en el F. de 1515.

Pau, Pere Guillem:

- . No consta en el F. de finals del XV.
- . En el F. de 1515, apotecari a l'illa *on està en Pere Camps droguer en lo Carrer ample* (f. XXII).

Pla, (è):

- . En el F. de finals del XV, apotecari a l'illa *de mossen Guerau Dez Pla, que hi es la sua casa e la casa d'En Pol* (f. 10g).
- . No consta en el F. de 1515.

Planes, Pau:

- . En el F. de finals del XV, especier a l'illa *hon sta En Planes especier, voltant per la Boria e carrer de Muncada, tornant per la casa de mossen Romeu fins la Boria* (f. 44g).
- . En el F. de 1515, apotecari a l'illa *hon està en Pau Planes apotecari en la plaça de la llana* (f. XXII).

Rejadell, Melcior:

- . No consta en el F. de finals del XV.
- . En el F. de 1515, apotecari a l'illa *a hon es l'ospital de Sanct Seuer y la Carniceria de la Cucurella* (f. VI).

Riba, Berenguer:

- . En el F. de finals del XV, apotecari a l'illa *hon es la casa de Mossen Arnau Dusall vogint devant la torre nova, fins al carrer d'En Caldes* (f. 51).
- . No consta en el F. de 1515.

Roger, Antoni:

- . En el F. de finals del XV, apotecari a l'illa *hon sta En Pere Joan, oste de Torrens* (f. 41g).
- . No consta en el F. de 1515.

Roges, Francesc:

- . No consta en el F. de finals del XV.
- . En el F. de 1515, apotecari a l'illa *hon son los banys nous comprenent tres illetes contigues fins al carrer del forn* (f. VIg).

Roig, Miquel:

- . No consta en el F. de finals del XV.
- . En el F. de 1515, apotecari a l'illa *del carrer dels assahonadors que es del Carrer de pergamine fins al carrer mijà de la blanqueria* (f. XXg).

Romaguera, Antoni:

- . No consta en el F. de finals del XV.
- . En el F. de 1515, especier a l'illa *del carrer del plà d'en Lull hon està Antoni Romaguera especier* (f. XXVIII).

Ros, Antoni:

- . No consta en el F. de finals del XV.
- . En el F. de 1515, especier a l'illa *hon es la casa de Don Joan de Sent Climent en lo carrer dels mercaders* (f. XVI/ XVIg).

Ros, Lluís:

- . No consta en el F. de finals del XV.
- . En el F. de 1515, apotecari a l'illa *hon es la font de Sanct Joan y la casa de micer Clariana* (f. XV).

Rossell, Joan Llätzer:

. En el F. de finals del XV no consta cap Joan Llätzer Rossell, però sí dos Rossell especiers sense nom, un a l'illa *hon es la casa d.En Bosch specier e d.En Sadorni, brodador* (f. 41g), i l'altre a l'illa *hon es la casa d.En Rossell specier* (f. 43g).

. En el F. de 1515, apotecari a l'illa *que es entre dues voltes hon es la casa den Joan Rossell apotecari en lo Born* (f. XXV).

Rosell, Pere:

. En el F. de finals del XV no consta cap Pere Rossell, vegeu, però Rossell, Joan Llätger.

. En el F. de 1515, apotecari a l'illa *que es en mig de la prop dita ylla hon es la casa den barthomeu medrona botiguer* (f. XXIg); la *prop dita ylla* és l'illa *hon está Maria juliá en lo carrer de Beseya vogint al carrer de la argenteria*.

Rovirola, Joan:

. En el F. de finals del XV, apotecari a l'illa *hon es la casa de Micer Sa Rovira e de Setaní, compreni les voltes fins al forí, prop la capella d.En Marcus* (f. 32).

. No consta en el F. de 1515.

Sala, Rafel:

. En el F. de finals del XV, apotecari a l'illa *hon es la font de Sanct Johan* (f. 28).

. En el F. de 1515, apotecari a l'illa *hon es la font de Sanct Joan y la casa de micer Clariana* (f. XV).

Sanchis, Miquel

. En el F. de finals del XV, apotecari a l'illa *on es la casa de micer Ribalter* (f. 15).

. No consta en el F. de 1515 cap apotecari ni especier anomenat Miquel Sanchis, però sí Miquel Sanxo; podria tractar-se del mateix.

Sanxo, Miquel

. No consta en el F. de finals del XV, vegeu, però, Miquel Sanchis.

. En el fogatjament de 1515, apotecari a l'illa *que comença en casa de Miquel Sanxo apotecari del carrer de regomir fins a la deullada dels lleons e per lo carrer de Guimnas* (f. XXXIV/XXXIVg).

Saurí, Joan:

. En el F. de finals del XV, especier a l'illa *hon es la casa de mossen Dionis Miquel, al Born* (f. 49).

. No consta en el F. de 1515.

Selleres, Joan:

. En el F. de finals del XV, especier a l'illa *hon es la carnisaria major e la volta de les filateres e de la Boria fins a Sanct Xristofol e hon stan en Viastrosa e en Portabarrada e mestre Domingo Ferrer* (f. 27).

. No consta en el F. de 1515.

Soler, Joan:

. En el F. de finals del XV, especier (f. 17g).

. En el F. de 1515, apotecari a l'illa *que comensa en hun cantó dels ollers blancs en lo qual Cantó está en Joan Soler apotecari e vogí al carrer de la placeta den Campredon hon está mossen Joanot Fiualler* (f. XXXVII).

Solsona, Genís:

. En el F. de finals del XV, apotecari (f. 51).

. No consta en el F. de 1515.

Sors (o Sorts), Rafel

- . En el F. de finals del XV com Rafel Sorts, especier, a l'illa *on es la Sglesia del Pi* (f. 13g).
- . En el F. de 1515 com Rafel Sors, apotecari i metge, a l'illa *hont stá la Sglesia del Pi* (f. VIg).

Tellada, Genís:

- . No consta en el F. de finals del XV.
- . En el F. de 1515, adroguer en la relació de focs, però apotecari en el text que identifica l'illa: a l'illa *que vogí de la plaça de Sancta Anna al Carrer d'en Bertrellans en la qual stá mossen Terré e en Genis tellada apotecari* (f. VIIIg).

Tensa, Bartomeu:

- . No consta en el F. de finals del XV.
- . En el F. de 1515, apotecari a l'illa *que es en mig de la prop dita ylla hon es la casa d.En Barthomeu Medrona botiguer* (f. XXIg) (la *prop dita ylla* és l'illa *hon está Maria juliá en lo carrer de Beseya vogint al carrer de la argenteria*).

Torres, Vicens (Joan?):

- . En el F. de finals del XV, Vicens Torres, especier, a l'illa *on es la casa d.En Rossell especier* (f. 43 g).
- . En el F. de 1515, conta com especier quan s'identifica l'illa: A l'illa *hon esta Vicens Torres especier al Born en lo cantó del Carrer de la formatgeria* (f. XXV). Però, en la relació de focs d'aquesta mateixa illa no hi consta l'especier Vicens Torres, i sí, en canvi, Joan Torres, apotecari.

Veya, Joan:

- . En el F. de finals del XV, apotecari a l'illa *hon es lo pes de la farina* (f. 47g).
- . En el F. de 1515, apotecari a l'illa *que es del carrer vermell a la plaça de la blancarria hon es lo pes de la farina* (f. XXVI).

Vila, Berenguer:

- . En el F. de finals del XV com especier (f. 7).
- . No consta en el F. de 1515.

Vilar, Joanot:

- . No consta en el F. de finals del XV.
- . En el F. de 1515, apotecari a l'illa *a hon es Lospital de Sanct Seuer y la Carniceria de la Cucurella* (f. VI).

Vinyals, Miquel:

- . En el F. de finals del XV, apotecari a l'illa *hon es la carnisaria major e la volta de les filateres e de la Boria fins a Sanct Xristofol e hon stan en Viastrosa e en Portabarrada e mestre Domingo Ferrer* (f. 27).
- . En el F. de 1515, apotecari a l'illa *hon es la carniceria major fins a la volta de les filateres* (f. XVg).

[...]annes, ?

- . En el F. de finals del XV, a l'illa *hon es la casa de mossen Busquets ciutada* consta un especier de nom il·legible (f. 21) a causa del mal estat del document.
- . Del F. de 1515 no s'ha lograt identificar amb cap especier o apotecari.

Abans de comptabilitzar els apotecaris i els especiers, convé observar que tots dos fogatjaments, a l'hora d'identificar les illes, s'ajuden en alguns casos de la circumstància que en elles hi hagués algun apotecari o especier. Així, per citar un per exemple, a l'illa *que es entre los dits carres d.En Corretger e d.En Gensana hon está N.Anthoni Arbós apotecari en lo carrer del plà d.En Lull*, es troba, entre els seus respectius focs, l'apotecari Antoni Arbòs. Aquest fet, que fa pensar que apotecaris i especiers eren personatges prou notables, dóna lloc a

un entorpiment a l'hora comptabilitzar distingint especiers i apotecaris, a causa d'algunes anomalies pel que fa al nom de l'ofici. Per això, cal advertir que el recompte que segueix es basa en la relació de focs, deixant de moment de banda si el nom de l'ofici es veu o no ratificat quan s'especifica l'illa.

En el fogatjament de finals del XV consten en total 30 especiers i 18 apotecaris, xifres que no diuen gran cosa a no ser que es comparin amb les del fogatjament de 1515: només 4 especiers i 44 apotecaris. La devallada d'especiers i l'augment d'apotecaris en poc més de 15 anys és certament sorprenent, essent, a la vegada remarcable que comptabilitzant junts especiers i apotecaris la xifra es mantingui: 48 en cada fogatjament. Per altra banda, s'observa que els dos fogatjaments tenen en comú, amb seguretat, 19 noms (nom i cognom), la qual cosa, encara que no es possible assegurar que tots 19 fossin la mateixa persona, permet observar si es dona canvi de nom de l'ofici en un mateix individu.

Dels 19, 6 no tenen cas, ja que 5 consten com apotecari en tots dos fogatjaments i 1 com especier també en tots dos. Però 1 apotecari de finals del XV consta com especier el 1515, i, més important encara, 12 especiers de finals del XV consten com apotecaris el 1515.

Més que un tendència a l'extinció d'un ofici, el d'especier, aquestes dades semblen corroborar l'estudi anteriorment citat, és a dir, que en aquestes dates, en català, l'apel·latiu apotecari s'està imposant sobre el d'especier per designar l'ofici.

Algunes de les anomalies dels propis fogatjaments semblen també confirmar el dessús dit. En el fogatjament de finals del XV, Pere Camps, alhora que figura com apotecari en la relació de focs, consta com especier quan s'especifica l'illa. El cas de Pere Gomà és semblant, però a l'inrevés. També en el fogatjament de 1515 és dona aquesta circumstància, així, Pere Mateu, apotecari segons la relació de focs, consta com especier quan es consigna l'illa.

Aquestes discordàncies podrien explicar-se, més que per errades, argumentant que en el fogatjament intervigueren varies mans, que potser primer es va establir la forma d'especificar cada illa i que després es va realitzar el fogatjament pròpiament dit. Hi ha diverses anomalies en el fogatjament que semblen indicar-ho. Així, a l'illa especificada com aquella on hi ha l'especier Vicenç Torres, aquest no consta entre els focs, i sí, en canvi Joan Torres, apotecari. Si s'interpreta com una errada respecte al nom es disposa d'un argument més per considerar que especier i apotecari era el mateix ofici. El més probable, però, és que Vicenç Torres hagués ja mort i que en el seu lloc hi hagués el seu fill Joan. Aquesta circumstància, ignorada potser per qui tenia de distingir d'alguna forma l'illa, no va passar desapercebuda a aquell que de fet va anotar un per un els focs. Una altra anomalia és que Genis Tallada (no comptabilitzat), que figura com adroguer en la relació de focs, consta com apotecari quan s'especifica l'illa.

Tot sembla indicar, doncs, que poden comptabilitzar-se junts especiers i apotecaris per dir que eren gairebé una cinquantena aquells "farmacèutics" dels volts del 1500 que assoliren tan importants aconsegiments, això en una ciutat que tindria llavors uns 30.000 habitants.

Per acabar, no estarà de més fer notar que en el fogatjament de 1515 hi figura un dels dos cònsols del Col·legi d'apotecaris de Barcelona consignats en el colofó de la Concòrdia de 1511, *Michaele Xanxo*, és a dir Miquel Sanxo; en canvi es troba a faltar Gabriel Stanyol, potser ja difunt. També consta en el fogatjament de 1515 un del dos

cònsols del colofó del "Liber in examen apothecariorum..." de Pere Benet Matheu (Barcelona, 1521), en Francesc Roges, però no Esteve Fonoll, àlias Sercós.

A propòsit de Pere Benet Matheu, del qual no se'n sap res més que allò que el seu llibre dona a conèixer, convé fer referència als Matheu que consten en cada fogatjament. Abans, però, cal dir que de Pere Benet Matheu se sap que era un apotecari barceloní viu el 12 d'octubre de 1497, que tenia al menys dos fills, en Francesc, prevere, i en Pere, també apotecari, i que quan fou estampada la seva obra, el 1521, era ja difunt³. En el fogatjament de finals del XV hi ha dos Matheu, Joan Matheu, especier, i Pere Matheu, també especier, i en el de 1515 altres dos Matheu, Benet Mateu, apotecari, i Pere Matheu, apotecari (especier quan s'identifica l'illa). En principi, és difícil justificar l'absència en el fogatjament de finals del XV de Pere Benet Matheu, per la qual cosa es planteja la possibilitat que Pere Matheu sigui l'autor del llibre (cal descartar a Benet Matheu per no constar en el fogatjament de finals del XV). Pel que fa al Pere Matheu del fogatjament de 1515, tant podria ser ell com el seu fill.

NOTES

¹ A l'Ateneu Barceloní es troba el *Llibre d'Actes del Gremi d'apotecaris* corresponent als anys 1531 a 1574. S'ignora la fi dels anteriors i posteriors ja que l'esmentat llibre, conegut com a *Llibre de la Madalena*, porta el número 3.

² Sorní, Javier i Suñé, José M^o: "Barcelona. Baja Edad Media. ¿Especieros o boticarios?". *Bol. Soc. Esp. Hist. Farm.* XXXIV (136) 139/149 (1983).

³ Sorní i Esteva, X. i Suñé Arbussà, J. Ma.: "Un llibre rar i enigmàtic: el "Liber in examen apothecariorum" (Barcelona, 1521) d'en Pere Benet Matheu". *Revista de Llibreria Antiquària*. VII (11) 18/23 (1986).